

Жигоренко І. Ю.,

доцент кафедри німецької філології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

АТРИБУТИВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ТВОРАХ Г. ГЕССЕ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО СВІТОБАЧЕННЯ

Анотація. Твори Г. Гессе є самостійною художньою системою в поетичному контексті першої половини ХХ сторіччя, котра залишається відкритою завдяки інтертекстуальним зв'язкам, у реалізації яких чимала роль відведена атрибутивним комбінаціям. Аналіз атрибутивних конструкцій дозволяє пояснити естетичний ефект, який справляють тексти відомого швейцарського письменника на читача; атрибутивні словосполучення є найважливішим елементом системи мовних засобів, що формують ідіостиль.

Ключові слова: Г. Гессе, атрибутивні словосполучення, дискурс, перцептивна лексика, метатекст, когнітивний, лінгвопоетика, ідіостиль.

Постановка проблеми. Літературну славу Г. Гессе як один із найвидатніших письменників світу здобув переважно завдяки популярності своїх романів. Поява кожного нового твору, особливо їхній стиль і мова, ставала подією в культурному середовищі першої половини ХХ сторіччя.

У лінгвістиці початок ХХ ст. позначився великими відкриттями. Насамперед це стосується виходу на передній план структурної лінгвістики – вивчення структури мови й прагнення до її строгого формального опису, у витоків якої стояли видатні лінгвісти І. Бодуен де Куртене, Ф. Фортунатов, О. Есперсен, Е. Селіп, Л. Блумфілд і особливо Ф. де Соссюр. У 1916 р. у своїй основній праці «Курс загальної лінгвістики» швейцарський учений уперше в мовознавстві протиставив мову як систему знаків, як соціальне й психічне явище, що його засвоює мовець, і мову як індивідуальне й психофізіологічне явище, як активне використання коду мови відповідно до думки мовця.

Істотні суперечки в західному мовознавстві із цього приводу не могли не відбитися й на гессевських творах, жанри яких одноставно віднесено до класичної прози; однак їх мова захоплювала читача з перших рядків і визначила не тільки долю роману в німецькій літературі, але й послужила формуванню свідомості кількох поколінь як німецькомовних країн, так і всього освіченого світу.

Мета дослідження полягає у виявленні структурно-семантичних та естетичних властивостей атрибутивних словосполучень у творах Г. Гессе за допомогою лінгвопоетичного підходу.

Актуальність роботи визначається необхідністю виявлення та уточнення функцій складників ідіостилу Г. Гессе. Дослідження може не тільки зробити внесок у розвиток теорії й практики лінгвістичного аналізу, але й прояснити взаємозв'язок лінгвістики й літературознавства, оскільки міждисциплінарним дослідженням сьогодні приділяється все більше уваги.

Предметом дослідження є прозовий текст як особливий художній простір, що створює унікальні умови для семантичного перетворення одиниць мови й придбання ними естетичної значимості. У роботі як самостійна система текстів розглядаються п'ять романів Г. Гессе: «Деміан» (1919 р.), «Сіддхартха» (1922 р.), «Степовий вовк» (1927 р.), «Нарцис і Златоуст» (1930 р.), «Гра у бісер» (1943р.), твори, котрі були написані один за одним протягом 24 років.

Об'єктом дослідження є три типи атрибутивних словосполучень, що вживаються в творах Г. Гессе: ад'єктивні комбінації, генитивні конструкції й комбіновані атрибутивні структури.

Дослідження засобів художньої виразності і їх ролі у формуванні стилістичної своєрідності літературного твору завжди викликало жваве зацікавлення філологів. Цей ракурс, який виник у прадавніх авторів, у наші дні стає більш цілеспрямованим у зв'язку з можливістю використання методів і досягнень сучасної лінгвістики й застосування таких видів аналізу, як лінгвопоетичний, мовностилістичний, когнітивний, дискурсивний (Арутюнова 1979, 1996; Баллі 2001; Брандес 1990; Лакофф, Джонсон 2004; Ліпгарт 2007; Лосев 1982; Маслова 2006; Некрасова 1994; Топоров 1990; Хейзинга 1991; Якобсон 1987; Kurz 1997; Pongs 1965; Seidler 1978).

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «лінгвістична поетика» став синтезом різних наукових підходів до дослідження мови художньої літератури: естетико-філософського, структурно-семіотичного, стилістичного, з урахуванням естетичного впливу як усього тексту загалом, так й окремої одиниці цього тексту.

Лінгвопоетика вільно проектується на інші науки – літературознавство, історію, філософію, психологію, культурологію, когнітивістику. Кожна проєкція відкриває нові можливості у вивченні слова в тексті художніх творів, що у свою чергу вимагає синтетичного підходу до усвідомлення естетичних функцій слова.

Лінгвопоетичні дослідження мови художньої літератури представлено трьома основними напрямками. Усі вони так чи інакше пов'язані з працями відомого російського лінгвіста, академіка В. Виноградова [1, с. 88], який підкреслював необхідність вивчення художнього твору в єдності його формальної й змістовної сторін.

Перший напрям пов'язаний із дослідженням окремого художнього тексту й виявленням ролі формальних мовних елементів у передачі ідейно-художнього змісту та створенні певного естетичного ефекту. Саме такий підхід відрізняє роботи багатьох учених, а саме: Р. Будагова, Г. Винокура, І. Гальперіна, В. Григор'єва, К. Кожевникової, Б. Ларіна, Б. Томашевського, В. Топорова, Л. Щерби.

Метою другого напрямку є дослідження окремих компонентів тексту, їхніх тематико-стилістичних характеристик, конкретного художнього прийому в тому або іншому творі або групі творів. Цей напрям представлений роботами М. Гаспарова, С. Гаспаряна, О. Жолковського, З. Петрової, В. Плуґяна, М. Сидорової, Д. Шакірової, Ю. Шинкаренка, Ю. Щеглова; дослідженнями філологів-германістів: І. Гюббенет, В. Задорнової, М. Конурбаєва, А. Липгарта та ін.

Третій напрям представлений роботами, у яких відбитий досвід опису ідіостилів. Такий підхід можна виявити в дослідженнях К. Красильникової (про мову І. Бродського), М. Михеєва (про мову О. Платонова), О. Ревзіної (про мову М. Цветаєвої), Н. Фагеевої (про мову Б. Пастернака).

Цілком очевидно, що всі три напрями взаємообумовлені, однак наведений розподіл досить умовний і свідчить про наукові уподобання вчених, а не про принципи відмінності в підході до художнього тексту.

Отже, використання комплексного підходу до аналізу творів Г. Гессе дозволило виявити численні типові конструкції словосполучень, які піддаються класифікації та узагальненню.

Досить часто атрибутивні словосполучення значно поширюються автором завдяки вживанню приєднано-відмінкових форм іменників, тобто вживаються комбіновані атрибутивні комбінації. Наприклад:

- ein zur Gebärde zusammengezogenes Vorbild des menschlichen Verhaltens [2, с. 34];
- die zu zärtlicher Gebärde sublimierte Sinnlichkeit [2, с. 35];
- eine unübertrefflich ritterliche Moral [2, с. 34];
- Extrakt und Labegriff unsrer Kultur [2, с. 34];
- eine aus hundert Schalen bestehende Zwiebel [3, с. 46];
- ein heftiger, rassischer und höchst sympathischer Krieg [3, с. 143].

Відповідь на запитання про лінгвопоетичну функцію, реалізовану кожним конкретним атрибутивним словосполученням, залежить від того, у якій ситуації (контексті) використовується це атрибутивне словосполучення. Наприклад: «blühender Mozart» [2, с. 36], «fromme Dichtung» [2, с. 37], «kindische Jungen» [4, с. 17], «hellenistischalexandrinisches Zeitalter» [2, с. 24], «tapfere Frömmigkeit» [2, с. 34], «spielerische Sentimentalität» [3, с. 12].

Уявлення про мову Г. Гессе, яке склалося у свідомості сучасного читача, впливає на сприйняття творів. Проблема входження тексту Г. Гессе в сучасну німецьку мову й виникнення явища інтертекстуальності належить до семіотичного аспекту лінгвопоетичного аналізу.

З позиції інтертекстуальності естетична функція атрибутивного словосполучення проявляється тією мірою, у якій автор тексту повідомляє про свої культурно-семіотичні орієнтири або про прагматичні установки. У творах Г. Гессе часто такими орієнтирами є клішовані атрибутивні словосполучення, які не тільки відсилають до інших творів самого Г. Гессе або інших письменників, але й наповнюють текст твору звучанням інших метатекстів. Наприклад: «die Kraftquelle der Meditation» [2, с. 88], «dieser Kult der Beatrice» [4, с. 47], «die Lehre von Abraxas» [4, с. 55], «das Mysterium des Opfers» [4, с. 67], «Yin und Yang» [2, с. 272], «das schöne, feierliche Latein

der Messe» [5, с. 39], «dieses Mosaikspiel mit überlieferten Glaubensformen» [4, с. 75], «buddhistische Yoga» [3, с. 46], «der Hain der Kamala» [6, с. 36].

У творах «Деміан», «Степовий вовк», «Сіддхартха», «Нарцис і Златоуст» є думки, котрі свідчать, що в Г. Гессе під час написання романів вже були міркування про твір, котрому судилося стати найкращим у його творчості, про «Гру в бісер». Далі наведемо як приклад такі непоодинокі речення:

1) «Und mit einem Male spürte ich einen Widerwillen gegen diese ganze Art, gegen diesen Kultus der Mythologien, gegen **dieses Mosaikspiel mit überlieferten Glaubensformen**» [4, с. 75].

2) «Lustig und vielfältig ist **das Spiel der Menschheit**: der Wahn, zu dessen Entlarvung Indien tausend Jahre lang sich so sehr angestrengt hat, ist derselbe, zu dessen Stützung und Stärkung der Okzident sich ebenso viele Muhe gegeben hat» [3, с. 46].

3) Kamaswami betrieb seine Geschäfte mit Sorglichkeit und oft mit Leidenschaft, Siddhartha aber **betrachtete dies alles wie ein Spiel, dessen Regeln genau zu lernen er bemüht war, dessen Inhalt aber sein Herz nicht berührte** [6, с. 45].

4) «Dafür findest du hier Kameraden und **Gelehrsamkeit und Musik und neue Spiele, die du noch nicht kennst, und dies und jenes, du wirst schon sehen**» [5, с. 14].

Лінгвопоетичний аналіз атрибутивних словосполучень наводить на думку про існування різних типів дискурсу в межах одного твору. Так, у творі «Гра в бісер» представляється можливим виділення двох дискурсів – світського й релігійного, а результати проведеного дослідження словосполучень в «Степовому вовку» дають підставу говорити про психологічний дискурс у цьому романі.

Дослідження атрибутивних словосполучень із погляду функціонування в їхньому складі перцептивної лексики дає підстави стверджувати, що в текстах романів зустрічаються:

- атрибути із семантикою слухового сприйняття: «zärtlich heulenden Tonröhre» [3, с. 131], «klappernden Bierkrügen» [3, с. 73], «singender Stimme» [6, с. 76], «einen wilden, gierigen Gesang» [6, с. 32];
- соматична лексика: «würgenden Herzklopfen» [4, с. 28], «erlittene Schmerzen» [2, с. 511], «ein Tropfen reinen Lichtes» [2, с. 294], «Schmerz und Wut» [2, с. 509];
- тактильні означення: «nassen Kastanienlaub» [4, с. 23], «angetastetes Geheimnis» [4, с. 25], «höchste Erkenntnis» [2, с. 293], «das brennende Bedürfnis» [5, с. 225], «trauriger Einsamer» [2, с. 294];
- візуальні атрибути: «kristallinen Sphäre dieser Seele» [2, с. 259], «dunkle schnellwelkende Blumen» [3, с. 160], «der grelle Egoismus» [3, с. 9], «das schwarze glühende Mädchen» [5, с. 215].

Проведений контекстуальний і структурно-семантичний аналіз атрибутивних конструкцій дозволяє говорити про те, що в розглянутих творах вони є свого роду системою координат, що визначають художні уподобання автора.

Висновки. Твори Г. Гессе є самостійною художньою системою в поетичному контексті першої половини ХХ сторіччя, яка залишається відкритою завдяки інтертекстуальним зв'язкам, у реалізації яких чимала роль відведена атрибутивним комбінаціям. Аналіз атрибутивних

конструкцій дозволяє пояснити естетичний ефект, який справляють тексти творів на читача; атрибутивні словосполучення є найважливішим елементом системи мовних засобів, естетично ваговою одиницею художнього тексту, вони служать для автора найважливішим засобом вираження його бачення навколишнього світу й засобом формування ідіостилу.

Наступним кроком дослідження може стати аналіз семантики поширених атрибутивних конструкцій, котрі є характерною ознакою стилю Г. Гессе.

Література:

1. Виноградов В. О языке художественной литературы / В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 656 с.
2. Das Glasperlenspiel : Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften. Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 608 s.
3. Hesse H. Der Steppenwolf / erarb. von Timotheus Schwake. Hrsg. von Johannes Diekhans / H. Hesse. – Paderborn : Schöningh, 2009. – 140 s.
4. Demian. Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 272 s.
5. Narziß und Goldmund : Erzählung / Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 304 s.
6. Siddhartha. Hermann Hesse. Neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 116 s.

Жигоренко И. Ю. Атрибутивные словосочетания в произведениях Г. Гессе как средство выражения авторского мировосприятия

Аннотация. Использование комплексного подхода при анализе произведений Германа Гессе позволи-

ло обнаружить типичные конструкции словосочетаний, которые поддаются классификации. Обобщение атрибутивных словосочетаний приводит к выводу о существовании разных типов дискурса в рамках одного произведения. Анализ выявленных конструкций позволяет объяснить эстетический эффект, производимый текстами автора на читателя; а атрибутивные словосочетания позволяют считать важнейшим элементом системы языковых средств, которые формируют идиостиль Г. Гессе.

Ключевые слова: Г. Гессе, атрибутивные словосочетания, дискурс, идиостиль, перцептивная лексика, метатекст, когнитивный, лингвопоэтика.

Zhigorenko I. Attributive phrases in H. Hesse's works as means of expression of author's attitude

Summary. Research of means of art expressiveness and their role in formation of a stylistic originality of the literary work becomes more purposeful in connection with possibility of use of such types of the analysis, as lingvopoetichesky, lingvostilistichesky, cognitive, diskursivny. The analysis of the revealed designs allows to explain the esthetic effect which had by texts of works on the reader; attributive phrases are the most important element of system of language means which form individual style of H. Hesse.

Key words: H. Hesse, attributive phrases, discourse, individual style, perceptual lexicon, metatext, cognitive, linguistic poetics.